

GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM A KLASSZIKUS HELLASBAN

Készítette: Illés Imre Áron

SZTE BTK Ókortörténeti Tanszék

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

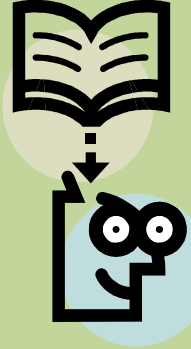

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

		<p>Az olvasólecke elolvasásához szükséges idő: ~ 20-30 perc</p> <p>A teljes feldolgozásához szükséges idő: ~ 90-120 perc</p>
<p>Illés Imre Áron</p>		

Az anyag felépítése: a tananyag feldolgozása során kövesse az olvasóleckében található utasításokat. Az anyag törzse az olvasóleckében található, a legfontosabb adatokat (fogalmak, személyek, évszámok, helyek) **félkövérrel** szedtünk, az egyes fejezetek kulcsmondatait pedig **sárga háttérrel**, a tanulás során ezekre helyezzen külön hangsúlyt. Az olvasólecke végén további olvasnivalókat talál, ezek az ismeretek elmélyítését, alaposabb megértését szolgálják.

A **szürke dobozokban** kiegészítő információk, érdekességek szerepelnek, extra feladat, források stb. formájában.

Tanulási tippek

- Hatékonyabban tud tanulni, ha strukturálja a tudását, nem pedig minden egyes adatot külön, a levegőben lógva próbál bemagolni. A lenti logikai vázlatnak két funkciója van:
 - a, minél aktívabb a tanulás, annál hatékonyabb, ezért a tananyag feldolgozása közben figyeljen arra, hogy az egyes részek, adatok hova tartoznak és milyen viszonyban vannak egymással;
 - b, ha a lenti vázlatot ki tudja tölteni tartalommal (minden egyes vázlatponthoz tud néhány összefüggő, tartalmas mondatot, pár névvel, adattal stb.), akkor tudja az anyagot. Érdeemes lehet a lenti

vázlatot saját jegyzetekkel, megjegyzésekkel kitölteni. Akár úgy is, hogy a tananyag feldolgozása során folyamatosan figyeli ezt is.

- **FONTOS:** a lenti vázlat bemagolása az összefüggések, adatok ismerete nélkül még nem jelenti azt, hogy tudja az anyagot.
- Előzetes tudásának, érdeklődésének megfelelően érdemes lehet saját hasonló vázlatot készítenie, a megfelelő részek elhagyásával, kiemelésével, vagy a vázlat átstrukturálásával gondolatérképpé. Ha vizuális típus, használjon színeket a kiemeléshez stb.

Feladat 1.

Hogy a tanulás minél aktívabb legyen, a tananyag feldolgozása során a következő kérdésekre, összefüggésekre keresse a választ! Ha ezeket a kérdéseket összefüggően, néhány adattal együtt meg tudja válaszolni, tudja az anyagot.

- Milyen forrásokkal rendelkezünk a görög gazdaságra és társadalomra vonatkozóan? Mi okozhat gondot ezek értelmezésekor?
- Melyek a görög mezőgazdaság legfontosabb vonásai és terményei?
- Nevezze meg a görög ipar néhány sajátos vonását!
- Mi jellemzi a görög kereskedelmet? Mit importált és mit exportált Athén?
- Miből éltek a görögök?
- Melyek az athéni társadalom szerveződési szintjei? Milyen funkciót töltöttek be az állam életében?
- Nevezze meg a legfontosabb társadalmi rétegeket néhány fontosabb vonásukkal együtt!

Logikai vázlat / Miről szól a lecke?

1. Bevezető és források
2. Gazdaság
 - 2.1. Mezőgazdaság
 - 2.2. Ipar
 - 2.3. kereskedelem
3. Miből éltek a görögök?
4. Társadalom
 - 4.1. A társadalom szerveződési szintjei
 - 4.2. Társadalmi rétegek

1. Bevezető és források

Az ókori görög gazdaság és társadalom bemutatása során **a döntő hangsúlyt Athén szokta kapni**, kis kitekintéssel Spártára. Újabban támadják a görög gazdaság és társadalom bemutatásának ezt az Athén-centrikusságát, s felhívják a figyelmet egyéb területek jelentőségére is. Ennek ellenére ebben a leckében a társadalom bemutatásánál kizárólag Athénra fogok koncentrálni, míg a gazdaság is Athén központú lesz, de nem kizárólagosan. **A forrásadottságok és Athén kiemelkedő kulturális és politikai szerepe** miatt, úgy vélem, teljesen jogosult egy ilyen döntés, különösen korlátozott terjedelem esetén.

Rengeteg elszórt irodalmi utalással rendelkezünk mind a gazdaság, mind a társadalom vonatkozásában. **A leggyakoribb problémák ezek értelmezésével kapcsolatban a következők:**

- az egyes időben és térben különböző források állításai mennyire vonatkoztathatók egymásra, **mennyiben általánosíthatók?**;
- főleg a társadalommal kapcsolatban gyakran **idealizáló vagy éppenséggel kritikus** (pl. teljesen máshogy láttatja az arisztokratákat egy demokratikus és egy oligarchikus beállítottságú szerző);
- **menyire tükrözik a valóságot a szépirodalmi alkotások** (hiába szól az újkomédia az átlagemberről, műfaji sajátossága a túlzás és sarkítás, ugyanakkor egy filozófiai dialógusnak sem az a célja, hogy teljesen hiteles láttelepet adjon a benne szereplő emberekről);
- szintén különösen a társadalommal kapcsolatban fontos, hogy irodalmi **szereplőink** kivétel nélkül **férfiak, és általában a vagyonosabb rétegekhez tartoznak**, így az ő szemüvegükön keresztül látják a világot, különösen a kézezi munkást;
- stb.

Az irodalmi forrásokat kiegészíthetjük **feliratokkal** és **régészeti leletekkel**, ez utóbbiak különösen hasznosak a kereskedelmi kapcsolatok feltérképezésében, pl. athéni kerámia Egyiptomban stb. Az elmúlt évtizedekben dinamikusan fejlődő víz alatti régészet segítségével pedig komplett hajókat ismerünk a teljes rakományukkal együtt.

Érdekesség: teljes egészében a gazdasággal foglalkozó forrásokkal is találkozunk, az athéni Xenophón *A bevételekről c.* művében foglalja össze, hogy szerinte hogyan lehetne fellendíteni Athén gazdaságát, *A gazdálkodásról c.* művében pedig az egyes családi gazdaságok vezetéséről alkotott véleményét foglalja össze, kitérve pl. arra is, hogy egy athéni férfi szemében milyen is az ideális háziasszony. Mindkét mű olvasható magyarul is: Xenophón filozófiai és egyéb írásai (ford. Németh Gy. et al.). Budapest 2003

2. Gazdaság

2.1 Mezőgazdaság

A mezőgazdasági termelést vizsgálva érdemes külön venni a megművelt és a megműveletlen területeket, mivel utóbbiak is igen komoly szerepet játszottak a görög gazdaságban, különösen mert Hellas nagy része, erdős, hegyes, dombos terület, amelynek nagy részén nem lehet szántani-vetni.

A megműveletlen területeken gyakran legeltettek állatot, akár transzhumáló módon is: kecskét és a kevésbé kietlen területeken juhot is. E mellett nagyon nagy jelentősége volt ezeken a területeken a méhészkedésnek (híres pl. a hyméttosi méz), mivel még nem ismerték se a répa, se a nádcukrot, így lényegében a méz volt az egyetlen édesítőszer. Ezen kívül számos nyersanyag származott az erdőkből: vessző a kosárfonáshoz, faanyag a bútorokhoz, épületekhez és hajóépítéshez, valamint tűzifa, faszén. E mellett nem elhanyagolható szerepet játszott a vadászat sem.

A vizek (ez Hellasban igazán nagy folyók és tavak híján inkább a tengert jelenti) a halászat miatt voltak fontosak, a partvidéken frissen, de sózással és füstöléssel tartósítva is fogyasztották a halakat. E mellett egyéb nyersanyagokat is nyertek a tengerből, szivacsot, gyöngyöt és az igen értékes bíborcsigát, amelyből a bíborfestéket állították elő.

A megművelt területekre jellemző, hogy a kevés csapadék ellenére nincs öntözés (nincsenek nagy folyók, és a földrajzi környezet sem alkalmas erre), ezért egyes modern becslések szerint minden 4-5. évben kifejezetten rossz volt a termés. A földeket minden második évben ugaroltatták, s bár ismerték a trágyázás előnyeit, a többnyire rideg állattartás miatt nem tudtak nagy arányban élni vele.

A termesztett növények közül igen fontos volt a gabona, elsősorban a búza és az árpa, azután a köles és a zab. A gabonatermesztés az adott technikai feltételek

mellett **rendkívül munkaigényes** volt, emberi illetve állati erővel kellett végezni szántást, boronálást, vetést, aratást és cséplést, ráadásul Hellas területének nagy része nem alkalmas gabonatermesztésre. Ennek megfelelően Athén is **gabonabehozatalra** szorult, egyes becslések szerint gabonafogyasztásának 30-60%-át importból fedezték. Egyes modern kutatók úgy vélik, hogy Athén gabonaimportját a korábbi kutatás túlbecsülte, valójában a létfenntartáshoz nem volt szükség a gabonaszállítmányokra, inkább az attikai gabona minőségével volt gond, nem pedig a mennyiségével. Az azonban tagadhatatlan, hogy a forrásaink állandóan gabonaimportról illetve valós vagy csak fenyegető lehetőségként megjelenő gabonahiányról szólnak.

Azokon a dombos területeken, ahol nem termett meg a gabona **szőlőt** és **olajbogyót** termesztettek, különösen az utóbbit használták sokrétűen **étkezésre, világításra, illatszerkészítésre, sőt még tisztálkodásra és sportolásra** is. Mind a borból, mint az olajbogyóból készült termékekből jutott külföldre is.

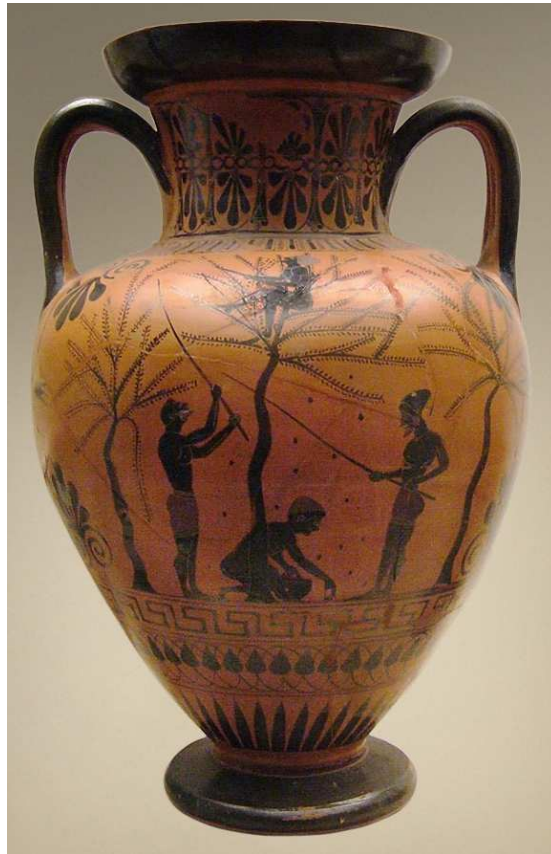
Igen fontosak volt a görögök táplálkozásában a **hüvelyesek** (az átlagember meglehetősen **kevés húst evett**, így a hüvelyesek fehérjetartalma rendkívül fontos volt): **borsó, lencse, bab**. Ezekkel egészítették ki a gabonafogyasztásukat.

Az **állatok** közül **disznót** és **baromfit** a húzáért tartották, a **szamarat, marhát és lovakat** az igaerejükért is, utóbbit presztízből is (olympiai lóversenyek stb.).

A szarvasmarha, kecske és juhtartás igen fontos volt a **hús, csont, bőr, és gyapjú** miatt, s kifejezetten fontosak voltak a **tejtermékek** is, főleg a száraz, sokáig eltartható sajtok. Modern becslések szerint az átlagemberek évi 1-2 kg húshoz jutottak, ebben fontos szerepet játszottak a közösségi áldozatok.

Nagyjából **5 ha átlagos minőségű földterület alkalmas lehetett egy család eltartására, és ezt 1-2 rabszolgával meg is tudták művelni**. A klasszikus korban igen fontos az életképes kisbirtokok léte, hiszen a hadsereget alkotó hopliták

azon polgárok közül kerültek ki, akik saját maguk meg tudták venni a fegyverzetüket. Így a kevés, de nagy birtok kevés katonát jelent, hiszen a lakosság többi részének nem jut akkora föld, amekkora elegendő jövedelmet biztosítana a nehézfegyverzet megvásárlásához. A sok életképes kisbirtok azonban sok hoplitát tud kiállítani.

Olajszüret ábrázolása

https://en.wikipedia.org/wiki/Agriculture_in_ancient_Greece

Feladat: nézzen utána, hogy az egészséges táplálkozáshoz mekkora arányban van szükség fehérjére, s ezt az arányt mennyiben fedezi a búza vagy az árpa. Továbbá, hogy mennyi borsóval vagy babbal kell kipótolni a gabonát, hogy meglegyen a napi fehérjeszükséglet. A számításhoz és az adatokhoz l. pl.

<https://www.xn--kalriaguru-ibb.hu/kaloriatablázat/kaloriatablázat.php>

2.2 Ipar

Az ipar jellemzően **kisipar volt és családi keretek** között zajlott, azonban megjelentek a „gyárak”, görögül **ergastérionok**, amelyek nagyobb műhelyek voltak **több tucat, ritkábban néhány száz munkás**sal. A munkafolyamatokban, az alkalmazott technikákban érdemi különbség nem volt. A nagyobb műhelyek főleg a fegyver- és bútorigarban voltak jellemzőek, a **textilneműket viszont többnyire otthon állították elő** (az „ideális” asszony ideje nagy részét szövással és fonással töltötte).

A munkások szabad polgárok, metoikosok vagy rabszolgák voltak, de **munkájukban, életmódjukban nem különböztek** egymástól. A szegényebb rétegek jogállásuktól függően látástól vakulásig dolgoztak. Míg forrásaink arisztokratikus göggel vetik meg mind a kétkezi munkát, mint azt, ha valaki pénzért más szolgálatába áll. Kivételt képezett az állami szolgálat, pl. zsoldosként harcolni, evezősként a flottában, vagy kézművesként állami beruházásokon.

Feladat: a következő források jól szemléltetik a vagyonosabb réteghez tartozó forrásaink hozzáállását a kétkezi munkához. Vizsgálja meg, hogy mivel érvelnek e munkák „alávaló, lealjasító” volta mellett.

„Jól mondod, Kritobulosz, tényleg vannak rossz hírű kézművesmesterségek, amelyeket teljes joggal megvetnek a városlakók... egész nap az árnyékban kell ülniük, sőt egyeseknek naphosszat a kemence mellett maradniuk. Ahogy elpuhul a testük, a lelkük is elgyengül. Mivel sohasem érnek rá, keveset törődnek barátaikkal és hazájukkal ...” Xen. Oik. 4.2-3 Ford. Németh Gy.

„Kétkezi mesterségükben nemcsak a testük tört meg, hanem szolgálai gürcölésükben lelkük is megrokkant és elkorcsosult” Plat. Állam 495 d, ford. Jánosi I.

„Valóban az ősidőkben némely helyen a rabszolgák és az idegenek voltak a kézművesek, s ezért nagy részük ma is az: a legtökéletesebb városállam nem csinál a kézművesből polgárt. ... Akik az ilyen szükségleteket magánemberek számára végzik, azok rabszolgák, akik pedig a közösség számára, azok a kézművesek és béresek.” Arist. Politika 1278a ford. Szabó M.

„Tehát (államunknak) több földművesre, és egyéb mesteremberekre lesz szüksége [...] és olyanokra, akik árukat szállítanak ki és be. [...] Ezek pedig a kereskedők (emporosz). [...] És ha a földműves vagy más mesterember valamely termékét a piacra viszi, és véletlenül nem akkor ér oda, mint az ő áruit átvenni kívánók, vajon dolgait elmulasztva ott gubbaszt majd a piacon? Semmiképp! Hanem akadnak, akik – ezt látva – vállalkoznak a csere lebonyolítására.” Platón Állam 371a-c, ford. Jánosy I.

Videó: az impozáns athéni épületeket elnézve, sokat töprenghetünk azon, hogy az athéni mesteremberek hogyan tudtak, olyan hatalmas épületeket emelni, mint pl. a Parthenon, vajon egyben szállították fel az óriási oszlopokat, vagy valamilyen más módszert alkalmaztak. A következő digitális rekonstrukció jól szemlélteti, hogy milyen az épület egészéhez képest „apróbb” elemekből voltak képesek mégis megépíteni.

<https://www.youtube.com/watch?v=I6Wl4vyRqvw>

2.3 Kereskedelem

A **tenger közelsége** miatt a kereskedelem főleg **tengeri kereskedelem** volt, a **szárazföldi szállítás egyébként is rendkívül drága volt**. **Szárazföldön** csak akkor érte meg szállítani, ha rövid távú kiskereskedelem volt (pl. ha romlandó élelmiszert vittek a néhány kilométerre lévő a városba) vagy ha kis tömegű, de nagy értékű luxustermékeket szállítottak. A korai időszakban igen komoly szerepet játszott a **kalózkodás** is. Számos alkalommal a **gyarmatvárosokat is kereskedelmi céllal alapították**, akár egyszerű kereskedelmi lerakatként (**emporion**), akár a hajózási útvonalak védelmére illetve ellenőrzésére (pl. a Fekete-tengerről az Égei-tengerre vezető kereskedelmi útvonalakat a szorosok birtokában könnyen le lehetett zárni). Ahogy a kétkezi munkásokat, a kereskedőket is megvetette a hivatalos „arisztokrata” álláspont (bár a hagyomány szerint Solón is kereskedelemből szerezte vagyonát), egyrészt mert rendkívül kockázatos volt, másrészt mert ha olcsón vesz és drágán ad el, az végső soron tisztességtelen dolog... A helyi kereskedelemnek idővel egyre nagyobb lesz a szerepe, ahogy egyre csökken gazdasági önellátás és öfenntartás szerepe, az 5. században Periklésről még különös anekdotaként jegyezték fel, hogy földjei termését egyben eladta és a szükséges dolgokat napi szinten a piacról szerezte be.

Lássunk néhány példát arra, hogy Athén miből szorul **behozatalra**:

- **fa**: ház, hajó, később tűzifa is (Makedónia, Chalkidiké, Thrákia, Fekete-tenger, Dél-Itália, Kis-Ázsia)
- **ásványok**: só, fémek
- **rabszolgák**
- **iparcikkek**
 - textil (Megara, Milétos)
 - lenvászon (Egyiptom, Közel-Kelet)

Ezek ellentételezéseként **olajat, bort és fazekastermékeket exportált**. Utóbbiak a kereskedelmi útvonalak és kapcsolatok feltérképezésében és keltezésében is kiválóan használhatók, mert gyakorlatilag elpusztíthatatlanok, nem égnek el, nem rohadnak meg, nem eszik meg őket az állatok, s bár összetörhetnek, de a szakértők meglehetősen kis darabok alapján is képesek azonosítani az eredeti edényt.

Videó: a következő videó bemutatja a legelterjedtebb edénytípusokat:
<https://www.youtube.com/watch?v=ZN9GtfObOmc>

3. Miből éltek a görögök?

Lássuk először, hogy milyen bevételei lehettek **egy városnak**.

- **nyersanyagok**
 - Thasos: arany; Paros: márvány; Mélos: obszidián, Makedonia: fa
- **„turizmus”**
 - szentélyek (Délós, Delphoi, Olympia)
- **az iparcikkek kevésbé jelentősek**
 - kivétel például az athéni kerámia
- **adók, illetékek, büntetések**

Miből éltek az athéni emberek?

„Agorán lézengő köldökbámulók” (elitista irodalom, Platón dialógusai). Ennek a rétegnek nem kellett napi szinten dolgoznia, **helyettük megbízottaik, rabszolgáik intézték az ügyeket, a tulajdonosok legfeljebb ellenőrizék őket**. Ez a réteg valóban ráért arra, hogy a hobbijának éljen (irodalom, történetírás, filozófia) vagy az államot szolgálja. Honnan származott mégis a jövedelmük? Föld, ipar, kereskedelem, rabszolgák, bányák. Thukydides családjának pl. thrákiai aranybányái voltak, Lysias apjának 120, Nikiasnak 1000 rabszolgát foglalkoztató műhelye volt.

Az átlagember **főleg mezőgazdaságból** élt, ehhez nem feltétlenül kellett vidéken laknia, kis területű polisok esetében a városból is ki tudott járni minden nap a földjére. A mezőgazdaság után az **ipar** (fazekas, cipész, kovács, pajzskészítő stb.) és a **kereskedelem** következett (kereskedelem: kereskedő, hajós, legénység stb.), végül a **„szolgáltató szektor”** (szakácsok, szofisták, beszédírók, zenészek stb.), a klasszikus Athénban pedig nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat sem, akik ilyen-olyan **állami támogatásból** éltek.

4. Társadalom

4.1 A társadalom szerveződési szintjei

A legmagasabb szerveződési szint a **phylé** volt (bevett fordítása a törzs), amely eredetileg vérségi alapon szerveződött, Kleisthenés azonban területi alapúvá tette, ez megkönnyítette az új polgárok felvételét, és homogenizálta Attika lakosságát. A phyléknek **komoly szerepe volt az állami adminisztrációban**, minden phylé évente 50 tanácstagot küldött az ötszázak tanácsába, illetve 1000 gyalogost és 100 lovast állítottak ki a **stratégosuk** irányítása alatt.

A phyléken belüli kisebb egységek voltak a **démosok**, szó szerint „nép”, itt inkább „falu”, azzal a megjegyzéssel, hogy nem csak a városon kívül voltak démosok, hanem Athénon belül is, **saját elöljárókkal rendelkeztek, elvileg egyenlők voltak, de szerepük méretüktől és befolyásuktól függött**. A démostagság örökletes volt, s a fiúkat 18 éves korukban vették fel a démos tagjai, és így a polgárok közé, ennek (ti. ki a polgár és ki nem) az 5. század közepétől egyre nagyobb szerepe volt.

Ennél kisebb egység volt a **phratría**, amely azonban inkább **informális társaság**, baráti közösség volt, talán a békebeli brit clubokhoz hasonlíthatóak leginkább. Az adott phratría tagjai hasonló politikai nézeteket képviseltek és kölcsönösen támogatták egymást. Rendelkeztek vallási szereppel, ahogy a démos és a phylé is, de nem tudjuk, hogy a phratriatagság öröklődött-e, vagy helyhez kötött esetleg teljesen önkéntes volt-e.

A legkisebb egység pedig a család, **oikos** volt, a szó maga jelenti **a házat, a háznépet (rabszolgákkal együtt) és a szűkebb értelemben vett családot is**. A családot kifelé a férfiak képviselték, Spártával ellentétben nem csak az elsőszülött örökölt, ez viszont a birtokok elaprózódásához vezetett. Ezzel szemben, ahogy fent is láttuk, az államnak az volt az érdeke, hogy minél több életképes birtok legyen. Miután 451-ben szigorították a polgárjogi törvényt, azaz

csak két athéni polgár gyermeke számított athéni polgárnak, még **nagyobb jelentősége lett a házas felek jogállásának.**

Sorszám	i. e. 508-tól	i. e. 307-től	i. e. 224-től	i. e. 200 után	i. sz. 125-től
1.	Erekhteisz (14 démosz)	Antigonisz	Antigonisz	Erekhteisz	Erekhteisz
2.	Aigeisz (21 démosz)	Démétriasz	Démétriasz	Aigeisz	Aigeisz
3.	Pandionisz (11 démosz)	Erekhteisz	Erekhteisz	Pandionisz	Pandionisz
4.	Leóntisz (20 démosz)	Aigeisz	Aigeisz	Leóntisz	Leóntisz
5.	Akamantisz (13 démosz)	Pandionisz	Pandionsiz	Ptolemaisiz	Ptolemaisiz
6.	Oineisz (13 démosz)	Leóntisz	Leóntisz	Akamantisz	Akamantisz
7.	Kekropisz (11 démosz)	Akamantisz	Ptolemaisiz	Oineisz	Hadrianisz
8.	Hippothontisz (17 démosz)	Oineisz	Akamantisz	Kekropisz	Oineisz
9.	Aiantisz (6 démosz)	Kekropisz	Oineisz	Hippothontisz	Kekropisz
10.	Antiokhisz (13 démosz)	Hippothontisz	Kekropisz	Aiantisz	Hippothontisz
11.		Aiantisz	Hippothontisz	Antiokhisz	Aiantisz
12.		Antiokhisz	Aiantisz	Attalisz	Antiokhisz
13.			Antiokhisz		Attalisz

Az athéni phylék listája, a kleisthenési phyléket (508) még hérósokról, mitikus hősookról nevezték el (pl. Aias ~ Aiantis, Kekrops ~ Kekropis), a későbbiekben már aktuálpolitikai phylénevekkkel is találkozunk (Antigonisz ~ Antigonos, Hadrianis ~ Hadrianus római császár), amely az eredeti 10 phylé számának a növekedéséhez is vezetett.

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Ph%C3%BCI%C3%A9>

4.2 Társadalmi rétegek

A társadalom élén a teljes **jogú polgárok (polités)** álltak, eredetileg származási alapon komoly jogi különbségek voltak a polgárokon belül is, pl. csak a legelőkelőbb származású polgárok (**eupatridák**) tölthettek be tisztségeket. **Solón reformjai (594k.)** azonban a származásból fakadó különbséget eltüntették, s **vagyoni alapon osztotta be a társadalmat:**

- ötszázmérősök
- hippeis (lovagok)
- zeugitések (~ hopliták)
- thések (szegények)

Eredetileg csak a felsőbb vagyoni osztályok tölthették be a főtiszségeket (pl. archón), de **ezt a határt folyamatosan csökkentették**, ráadásul a flotta kiépítésével (ahol a **thése**k alkották a legénységet) és az esküdtbírótság (**héliaia**) valamint a népgyűlés (**ekklésia**) szerepének növekedésével a théseknek is egyre nagyobb lett a szerepe. Ennek megfelelően jogilag egyre kisebb volt a különbség, bár nem tűnt el teljesen, s a vagyoni különbségeknek informálisan is mindig nagy maradt a jelentősége a politikában. De nem csak a thések jelentősége nőtt meg, hanem még ezt megelőzően a kereskedelem és a kézműipar fejlődésével a **középrétegek is egyre fontosabb szerepet játszottak**. A **polgárjog birtoklása azonban kulcskérdés** volt: csak a polgárok lehetek tisztviselők és vehettek részt az esküdtbírótság és a népgyűlés munkájában, s közvetve ez egzisztenciális kérdés is volt, mivel e tevékenységükért napidíjat is kaptak.

Az **Athénba költözött idegenek** voltak a **metoikosok** (~ együttlakó), akik ugyan nem rendelkeztek polgárjoggal (azaz nem volt szavazati joguk, nem lehetett ingatlanuk, csak bérelhettek stb.), de **komoly szerepet játszottak** Athén gazdaságában. Bár az a kép, hogy minden metoikos rendkívül gazdag kereskedő

volt, valószínűleg túlzás, de igen valószínű, hogy a metoikosok körében nagyobb arányban voltak a jobb anyagi helyzetűek, mint az átlag athéniak között. A metoikosok külön adót fizettek (**metoikeion**), s katonai szolgálattal is tartoztak.

A társadalom legalján pedig a rabszolgák (**dulos**) voltak. Elterjedt volt a **patriarchális rabszolgaság**, azaz egy családban legfeljebb 3-4 rabszolga volt, s életmódjuk nem nagyon különbözött a tulajdonosétól. Természetesen tudunk gazdag polgárokról, akiknek a műhelyeiben több tucat, esetenként több száz rabszolga is dolgozott. **Gazdasági jelentőségük azonban vitatott**, az egyik véglet szerint az athéni társadalom teljes egészében rabszolgamunkára támaszkodott, a másik szerint a rabszolgáknak csak kiegészítő szerepe volt. Az igazság a kettő között lehet, hiszen alig van olyan foglalkozás, ahol csak rabszolgákat alkalmaztak volna (kivéve a bányászatot, ahol tízezernyi rabszolgát alkalmaztak), s a szegény szabadok és a rabszolgák életmódja és munkája között nem sok különbség lehetett, ugyanakkor több tízezer, esetleg százezer munkáskéz kiesése bizonyosan komoly hatással lett volna Athénra, különösen az iparban. Végezetül lássunk néhány becslést a lakosság számára vonatkozóan a klasszikus korban. Itt is jól látszik, hogy a rabszolgák esetében a legnagyobb a szórás:

- 30-45.000 felnőtt férfi teljes jogú polgár
- 90.000-170.000 szabad
- 20-35.000 metoikos
- 80-300.000 rabszolga

Feladat: irodalmi forrásaink döntő többségét jó anyagi helyzetben lévő férfiak írták, éppen ezért igen nehéz megállapítani, hogy a nők helyzetére vonatkozó adataik a valóságot tükrözik, vagy pedig csak azt, hogy e többnyire konzervatív

és vagyonos férfiak szerint milyen életet kellene élnie a nőknek. A következő válogatott forrásokban keressen a nők helyzetére vonatkozó ellentmondásokat.

„Először is, mert - vagy tapad vagy nem tapad / szennyfolt asszony nevéhez – pusztán már az is / rossz hírbe hozza, hogy ha nem csak otthon ül. / Otthon maradtam így, feledve kedvtelést...” Euripidés Trójai nők 647-50 Ford. Kárpáty Cs. (Andromakhé vs. Heléné)

„...behatolt a nők szobájába, akik világéletükben olyan tisztességesen éltek, hogy még a rokon férfiak tekintetét is szégyenlősen viselték.” Lüsziász 3.6, ford. Bolonyai G.

„Először is, mert - vagy tapad vagy nem tapad / szennyfolt asszony nevéhez – pusztán már az is / rossz hírbe hozza, hogy ha nem csak otthon ül. / Otthon maradtam így, feledve kedvtelést...” Euripidés Trójai nők 647-50 Ford. Kárpáty Cs. (Andromakhé vs. Heléné)

„...behatolt a nők szobájába, akik világéletükben olyan tisztességesen éltek, hogy még a rokon férfiak tekintetét is szégyenlősen viselték.” Lüsziász 3.6, ford. Bolonyai G.

„Mert, hogy ihol megmerítém hajnal előtt vedremet / Nagy-nehezen, összekocogó cserepek s bélyegzett pofájú / szoglaleányok taszigálása között, / Felragadám sebtiben, és most beszorult nő-feleinknek hozom az oltani való vizet.” Arist. Lys. 327-334, ford. Arany J. (Egy szabad asszony beszél)

„De egy szolgálót látok erre jönni én, / forrás vizének terhét hozza nyírt fején: / üljünk le hát, s kérjük meg ezt a szolganőt:” Eur. El. 108-110 ford. Devecseri G. (Valójában a szabad Élektrát látják)

„Ókeanosz vize hol / a parti szikla oldalán / forrásból bugyog-ömlik, s színig tölti korsónk, / megláttam egy leányt, / s harmattiszta vízben / kimosva bíbor vásznait / tűző napon teregette a szikla forró / hátán...” Eur. Hipp. 121-128, ford. Trencsényi-Waldapfel I. (Nauszikaa királylány beszél)

„Úgy hallom ugyanis, hogy a városnak akkori balszerencsés helyzetében még sok polgárnő is dajka, szövőnő vagy szüretelő asszony lett, sokan pedig a szegények közül gazdagokká váltak.” Dém. 57.45 Ford. I.I.Á.

„Azt mondja ugyanis, hogy az (anyám) szalagárus nő, és ezt mindenki tudja. Illene tehát, hogy akik ily sokan tudják, hogy ő ilyen foglalkozást űz, tanúskodjanak, és ne csak hallomásról legyen szó. De ha idegen származású volt, akkor meg kellett volna vizsgálniuk a piaci illetékeket, és kimutatni, hogy az idegenekre kirótt illetéket fizette-e, és hogy honnan származott; ha rabszolga volt ... még azt is mondják az anyámról, hogy dajka volt. Nem is tagadjuk, hogy ez történt, mikor a város szerencsétlen helyzetbe került, és mindenkinek rosszul ment a sora. ... De most is sok polgárasszonyt találhattok, akik dajkák.” Dém. 57.33-35 Ford. I.I.Á.

„Aztán azt még nem hallottad, hogy én egy amolyan emberes s nemes bábaasszony, Phainareté fia lennék?” Plat. Theait. 149 ford. Bárány I. (Sókratész beszél)

„Hogy is lehetne akadályozni, hogy a szegény ember felesége ki ne menjen a házból?” Arist. Pol. 1300a ford. Szabó M.

Olvasnivaló:

Levi, P.: A görög világ atlasza. Budapest 1994

Ling, R.: A klasszikus görög világ. Budapest 1986, 90-99.

Murray, O.: Élet és társadalom a klasszikus kori Görögországban. In: Boardman, J. – Griffin, J. – Murray, O. (szerk.): Az ókori görögök és rómaiak története. Budapest 1996, 234-242.

Németh György - Hegyi W. György: Görög-római történelem. Budapest 2011

Németh György – Ritoók Zsigmond – Sarkady János – Szilágyi János György:
Görög művelődéstörténet. Budapest 2006

Polányi Károly: Kereskedelem, piacok és pénz az ókori Görögországban.
Budapest 1984 (sajnos magyar nyelven még nem született monográfia a görög gazdaság bemutatásakor, így fontos hangsúlyoznunk, hogy Polányi ill. Finley nézeteit komoly kritika érte az utóbbi évtizedekben).

Sarkady János (szerk.): Gazdasági élet az ókori Görögországban. Budapest 1970.

Feladat 2.

A tananyag elején található logikai vázlat segítségével többféleképpen is ellenőrizheti tudását:

a, az anyag megtanulása/átnézése után mindenféle segédeszköz nélkül készítse el az anyag logikai vázlatát (mintha szóbeli felelet előtt készülné fel);

b, ha az a, feladat már megfelelően megy, töltsse ki adatokkal a fenti vázlatpontokat, minden ponthoz tudni kell legalább 2-3 konkrét adatot (évszám, név, fogalom stb.).

Ez a feladat segít beazonosítani a problémás részeket, sokkal hatékonyabb, ha ezekre koncentrálnak, mintha az egész anyagot újra és újra átolvasná differenciálás nélkül.

Feladat 3.

Lexikális tudása ellenőrzéséhez indítsa el a Gazdaságéstársadalomklasszikus Hellasban.hm

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.
Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014